

موقعیت مقام

مقام امام صادق علیه السلام در شهر حله^۱ در محله جامعین^۲ در میان نخلستانی مشرف بر شط فرات، نزدیک مرقد عبدالله فارسی واقع شده است.

ورود امام صادق علیه السلام به شهر حله

در متون تاریخی، بر زمان ورود امام صادق علیه السلام به شهر حله تصریح نشده، اما دو نشانه وجود دارد که شاید بتوان با توجه به آنها، ورود امام علیه السلام به این شهر را ثابت کرد:

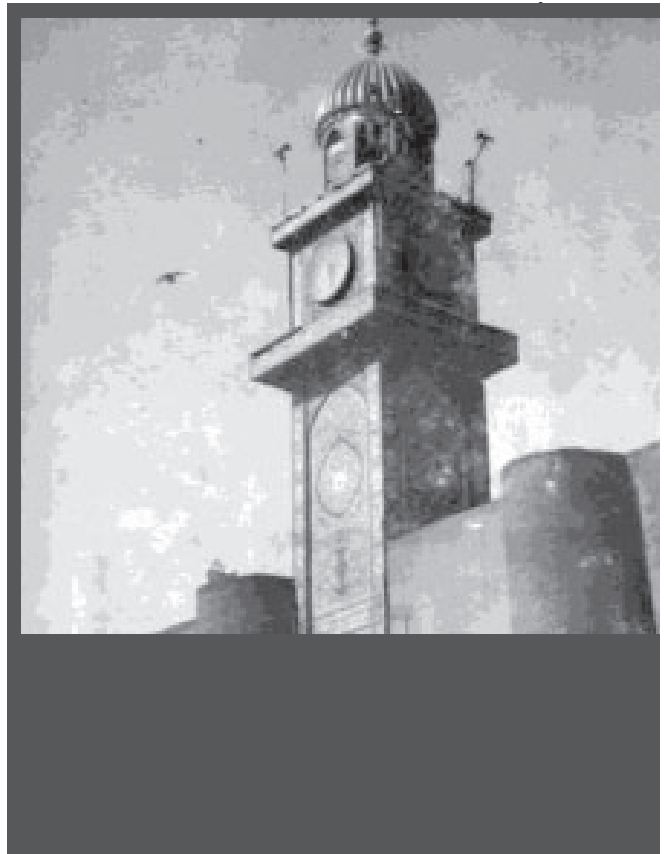
مطلب اول: ورود امام صادق علیه السلام به شهر حله هنگامی واقع شد که ایشان برای دیدار با دومین خلیفه عباسی، ابوجعفر منصور دوانیقی، به «هاشمیه»^۳ رفت؛ شهری که امروزه از توابع حله است و در آن روزگار به سبب سکونت منصور، به شهر ابوجعفر معروف بوده است؛ هر چند که هاشمیه را برادر منصور، یعنی ابوالعباس سفاح پیش از آن که منصور در سال ۱۴۸ هجری بغداد را بسازد و پایتخت خویش قرار دهد، تأسیس کرد. برای پرهیز از طولانی شدن سخن تنها به نقل روایت مربوط به این بحث می‌پردازیم.

شیخ کلینی به اسناد خویش از صفوان

مقام امام صادق علیه السلام در شهر حله

حیدر الجد

ترجمه محمد مهدی رضایی

جمال نقل کرده که گفت:

برای بار دوم امام صادق علیه السلام را به کوفه بردم؛ در حالی که ابوجعفر در آن جا بود. چون به شهر هاشمیه، یعنی شهر ابوجعفر رسیدیم...^۴
مطلب دوم: ورود امام علیه السلام به حله، هنگام دیدار با خلیفه دوم عباسی (ابوجعفر) در بغداد بود؛ زیرا هر که از کوفه به بغداد می‌رود، مجبور است از حله عبور کند. امیرمؤمنان علیه السلام نیز هنگام رفتن به بغداد برای جنگ با خوارج نهروان، وارد حله شد و از آن جا عبور کرد، که در تاریخ مشهور است.^۵

سید بن طاووس در کتاب «مهج الدعوات»^۶ آورده است که منصور عباسی نه بار امام صادق علیه السلام را نزد خویش فرا خواند که سه بار آن به بغداد بود؛ یک بار قبل از کشته شدن محمد و ابراهیم، فرزندان عبدالله بن حسن، بار دیگر بعد از قتل آن دو، و بار سوم که امام علیه السلام به درخواست خلیفه وارد بغداد شد، منصور عباسی آن حضرت را مسموم کرد و به شهادت رساند.

تاریخ ورود امام علیه السلام به شهر حله

برای آگاهی از این تاریخ، باید به چند رویداد تاریخی توجه کنیم:

۱. در سال ۱۳۲ هـ، ابوالعباس سفاح به خلافت می‌رسد که پیش تر شهر هاشمیه را تأسیس کرده است.

۲. در سال ۱۳۶ هـ، ابوجعفر منصور عباسی، در روز مرگ برادرش سفاح به خلافت می‌رسد.

۳. تأسیس شهر بغداد به دست منصور، در سال ۱۴۵ هـ.

۴. کشته شدن محمد و ابراهیم، فرزندان عبدالله بن حسن در سال ۱۴۵ هـ.

۵. ولادت امام صادق علیه السلام در سال ۸۳ هـ در مدینه.

۶. وفات آن حضرت علیه السلام در ۱۴۸ هـ در ۶۵ سالگی و دفن در قبرستان بقیع.^۷

از کنار هم نهادن این برهه‌های تاریخی، زمان ورود امام صادق علیه السلام به شهر حله به دست می‌آید. اگر امام علیه السلام در شهر

ورود امام صادق علیه السلام

به شهر حله هنگامی واقع

شد که ایشان برای دیدار با دومین

خلیفه عباسی، ابوجعفر منصور دوانیقی،

به «هاشمیه» رفت؛ شهری که امروزه از

توابع حله است و در آن روزگار به سبب

سکونت منصور، به شهر ابوجعفر

معروف بوده است.

هاشمیه، منصور عباسی را دیدار کرده باشد، تاریخ ورودشان به حله ۱۳۶ یا ۱۳۵ هـ خواهد بود و اگر مکان ملاقات، بغداد بوده باشد، یک بار در سال ۱۴۵ هـ پیش از کشته شدن محمد و ابراهیم و دو بار در سال‌های ۱۴۵ و ۱۴۸ هـ پس از شهادت آن دو به شهر حله وارد شده‌اند.

تاریخ ساخت و بازسازی مقام

دانستیم که تاریخ ورود امام صادق علیه السلام به این مقام در شهر حله بین سال‌های ۱۳۶ و ۱۴۸ هـ یعنی در فاصله به خلافت رسیدن منصور و شهادت امام علیه السلام، بوده است. اما تاریخ ساخته شدن این مقام معلوم نیست. پیش‌تر گفته شد محله «جامعین» که امروزه بخشی از شهر حله است و مقام در آن واقع شده، شهری پررونق، در مکانی سبز و خرم و دارای مردمانی معتقد به مذهب جعفری بوده؛ بنابراین پذیرفته نیست که ایشان نمازگاه امام خویش را بی‌عنایت

به نظر ابن طاووس،
منصور عباسی نه بار امام
صادق علیه السلام را نزد خویش فرا خواند که
سه بار آن به بغداد بود؛ یک بار قبل از کشته
شدن محمد و ابراهیم، فرزندان عبدالله بن
حسن، بار دیگر بعد از قتل آن دو، و بار سوم
که امام علیه السلام به درخواست خلیفه وارد بغداد
شد، منصور عباسی آن حضرت را
مسموم کرد و به شهادت
رساند.

و احترام گذاشته باشند. اما نگارنده درباره بازسازی این مقام به تاریخ‌هایی دست یافته که دریغ است در این‌جا ذکر نشود؛ چه بسا که این تواریخ همچون تاریخ ساخت مقام، از یادها برود:

مقام در دولت آل بویه (۳۲۲ تا ۴۴۸ هـ)

نگارنده صورت نقاشی شده‌ای از مقام را دیده

است که این عبارت در زیر تصویر نوشته شده: «نقش زیبا از اثر تاریخی باشکوه مقام امام جعفر صادق علیه السلام در حله. تاریخ ساخت این بنا به عصر آل بویه بازمی‌گردد. شهر حله از جهت آثار تاریخی، در همه عصرها غنی بوده است. نقاشی به قلم فاضل سعید».^۸

البته معلوم نیست که جمله «تاریخ ساخت این بنا به عصر آل بویه بازمی‌گردد» از چه منبع تاریخی نقل شده یا نویسنده آن را در کدام کتاب دیده، اما به هر حال دولت آل بویه، دولتی شیعه بوده و به قبور و مقامات ائمه - علیهم صلوات الله - و بازسازی آنها عنایت ویژه داشته و در دوران خلافت عباسیان، از سال ۳۲۲ تا ۴۴۸ هـ حکومت کرده‌اند. مؤید وجود این عمارت و مقام در دوران آل بویه، تاریخی است که پس از این نقل خواهیم کرد.

مقام در قرن ششم هجری

شیخ بزرگوار، محمد بن شهر آشوب در کتاب «مناقب آل ابی طالب» در شرح احوال و تواریخ ابو عبدالله، جعفر بن محمد صادق علیه السلام می‌نویسد:

القاب آن حضرت عبارت است از: صادق، فاضل، طاهر، قائم، کافل و منجی. شیعه جعفری به او منسوبند و نمازگاه آن حضرت علیه السلام در حله است.^۹

محله «جامعین»

که امروزه بخشی از شهر حله است و مقام در آن واقع شده، شهری پررونق، در مکانی سبز و خرم و دارای مردمانی معتقد به مذهب جعفری بوده؛ بنابراین پذیرفته نیست که ایشان نمازگاه امام خویش را بی عنایت و احترام گذاشته باشند.

این شیخ بزرگوار، صاحب دو کتاب «المناقب» و «معالم العلماء» از علمای قرن ششم هجری است که در سال ۵۵۸ هـ از دنیا رفته و در بیرون شهر حلب، در بالای کوهی معروف به کوه «جوشن» دفن شده است. وی از بزرگان شیعه است و علمای اهل سنت به فضل و عظمت او معترفند و او را تکریم می‌کنند و از او در تراجم خود نام برده‌اند. به کثرت علم و عبادت و خشوع و تهجد معروف بوده و دائم الوضو بودنش مشهور است. گویند هنگام نوشتن کتاب «المناقب» هزار کتاب درباره مناقب آل ابی طالب پیرامون خود گرد آورده بود و با وجود علم گسترده و بسیار، در آغاز کتاب «المناقب» می‌نویسد: «مرا چه به کار نوشتن، با این سرمایه علمی اندک و عظمت شأن این موضوع؟!».

از این عبارت ابن شهر آشوب که فرمود: «نمازگاه او در حله است» چند نکته استفاده می‌شود:

الف: مشهور بودن مقام امام صادق علیه السلام در آن دوران، یعنی در قرن ششم. ب: این مقام، پیش از قرن ششم نیز یاد و نامی داشته؛ چون گفتیم که مؤلف «المناقب» در تألیف خود از کتاب‌های پیشینیان نیز سود برده و به مطالب آنها اعتماد کرده است. آل طعمه: این مقام، مسجد امام صادق علیه السلام بوده و چه بسا امام علیه السلام برای خواندن نماز به این مکان رفت و آمد می‌کرده است. شاید امام علیه السلام فرمان ساختن مقام را صادر کرده و خود در آن نماز گزارده است؛ از این رو، در روزگار مؤلف «المناقب» به «مسجد امام صادق علیه السلام» مشهور بوده.

عبارت ابن شهر آشوب را چند تن از علما در کتاب‌های خود آورده‌اند که نام آنها را به ترتیب تاریخی ذکر می‌کنیم:

۱. علامه مجلسی (۱۱۱۱ ق)، در کتاب «بحار الانوار» ج ۴۷، ص ۹.
۲. شیخ عباس قمی (۱۳۵۹ ق)، در کتاب «سفینه البحار» ج ۱، ص ۲۹۹ و ۷۱۶ (چاپ سنگی).
۳. شیخ علی نمازی شاهرودی در «مستدرک سفینه البحار» ج ۶، ص ۵۶.

مقام در قرن سیزدهم هجری

در این تاریخ، حوادثی پیش آمد که هرگز انتظار آن نمی‌رفت. دشمنان دین و اسلام به بهانه توسعه شط فرات، بر مقام امام صادق علیه السلام دست‌اندازی کردند تا آن را از بین ببرند و نیز خواستند قبر عبدالله فارسی را ویران کنند؛ اما چون دست به کار شدند، وسایل حفاری از کار افتاد و تلاش آنان بی‌نتیجه ماند. این ماجرا بین مردم حله مشهور است و نگارنده، خود، آن را از مسئولان اداره وقف شنیده است. گرچه بعد از آن واقعه، ساختمان مقام از بین رفت، اما پایه‌های آن همچنان استوار باقی مانده است. مسجدی که نام احیاکننده دین اسلام را بر خود داشت، از بین رفت و ما به جای توجه به مرمت و بازسازی آن، آن را ویران ساختیم. **{انا لله و انا الیه راجعون}** ۱۰

عده‌ای از مؤمنان اهل حله، به جای آن مسجد، به فاصله ۱۲۰ متر در سمت شمال، یک مقام نمادین بنا کردند. تصویری از ساختمان قبلی مقام، پیش از ویرانی در دست است که با تلاش‌های بسیار به دست آمده و می‌توان این مقام را به شکل اول آن بازسازی کرد.^{۱۱}

تاریخ مقام در عصر حاضر

در ۲۷ ربیع‌الاول سال ۱۴۲۶ قمری موفق به زیارت مقام امام صادق علیه السلام در حله، در میان نخلستانی شدم. مقام متشکل از اتاقی کوچک و چهارگوش بود، به ابعاد نزدیک به ۷ در ۷ متر و ارتفاع ۴ متر، با یک گنبد کوچک قدیمی و دربی آهنی و سبزرنگ به ارتفاع دو متر و عرض یک متر. این مقام پس از انهدام مقام اصلی ساخته شده و دارای برق و روشنایی است و زائرانی دارد؛ به خصوص در روزهای شنبه و جمعه و در روز وفات امام صادق علیه السلام. ساختمان مقام به‌طور کلی قدیمی است و نشان از کم‌توجهی در حفظ و نگهداری آن دارد.

پی‌نوشت‌ها

۱. حله: «حله بنی مزید»، شهری است بزرگ، در ۱۰۰ کیلومتری جنوب بغداد، ۴۵ کیلومتری جنوب کربلا و ۶۰ کیلومتری شرق نجف. در سال ۴۹۵ هـ، به دست «امیر صدقه بن منصور بن بهاء الدوله دبیس مزیدی» ساخته شد و به «مزیدیه» شهرت یافت. رک: شیخ یوسف کرکوش، تاریخ الحله ج ۱.

۲. جامعین: شهری است در سمت مشرق و مقابل حله. سرزمینی باشکوه و دارای آب و

هوای عالی که پس از ساخته شدن حله، به دست سیف‌الدوله ویران شد و اثری از آن باقی نماند. امروزه جزو محله‌های شهر حله است. بعضی از کتاب‌های تاریخی همچون «الکامل فی التاریخ» ابن اثیر، از این شهر یاد کرده‌اند. رک: منبع پیشین.

۳. هاشمیه: شهری که ابوالعباس سفاح آن را بنا نهاد. وی پس از به دست گرفتن خلافت، در قصر ابن هبیره اقامت گزید و در اطراف آن ساختمان‌هایی ساخت و شهری به وجود آورد و نامش را «هاشمیه» گذاشت، اما مردم این شهر را به ابن هبیره نسبت می‌دادند. این امر سبب شد که ابوالعباس آن‌جا را رها کند و در همان نزدیکی، شهر دیگری به نام «هاشمیه» بسازد. مدتی در آن شهر اقامت گزید و سپس به «انبار» رفت و آن شهر معروف را بنا نهاد و پس از مرگ، در همان‌جا دفن شد. منصور چون به خلافت رسید، در شهر انبار ماند و بناهایش را ترمیم کرد و بر آن ساختمان‌هایی افزود. آن‌گاه شهر بغداد را تأسیس کرد و نامش را «دارالسلام» گذاشت. رک: یاقوت حموی، معجم البلدان، ج ۵ ص ۳۸۹. بغداد امروزه نزدیک به ۳۰ کیلومتر از حله فاصله دارد.

۴. این روایت در بحارالانوار ج ۴۷، ص ۲۰۳ آمده است. نیز بنگرید به: سید بحرانی، مدینه المعاجز، ج ۶ ص ۶۴ و شیخ عباس قمی، الانوار البهیه ص ۱۶۲. دربارهٔ دومین احضار امام صادق توسط منصور دوانیقی، بنگرید به: سید بن طاووس، مهج الدعوات، ص ۲۳۷ - ۲۳۹. بعید نیست که این درخواست از شهر هاشمیه بوده باشد؛ چرا که این شهر در آن روزگار از توابع کوفه بوده است.

۵. مقام «مشهد الشمس» و «مقام امیر مؤمنان علیه السلام» در شهر حله مشهور و معروف است.

۶. رک: مهج الدعوات، ص ۲۲۰ - ۲۶۵، چاپ اعلمی - بیروت (بخش دعا‌های امام صادق علیه السلام).
۷. این تاریخ‌ها را از کتاب «تتمه المنتهی» شیخ عباس قمی اخذ کرده‌ام.
۸. نقاش این اثر که اهل حله بوده، در دهه شصت قرن بیستم میلادی از دنیا رفته است.
۹. رک: ابن شهر آشوب، المناقب، ج ۳، ص ۴۰۰، چاپخانه حیدریه، ۱۹۵۶ م.
۱۰. شیخ عباس قمی، وقائع الایام، ص ۳۶۸، چاپخانه بلاغ.
۱۱. این مطلب را جناب حیدر سید موسی وتوت الحسینی در کتاب خود «مزارات و مرآقد العلماء فی الحله الفیحاء» ص ۱۷۰ نقل کرده است؛ آن‌جا که می‌گوید: «بعضی از اهالی حله به یقین برای من نقل کرده‌اند که مقام اصلی امام صادق علیه السلام بر کناره شط فرات بوده، نه در محل کنونی. این گفته، سبب شد که شخصا آن مکان را جست‌وجو کنم. پس به تفحص پرداختم و دریافتم که در کناره رود جایی است که آب در آن نفوذ نکرده؛ در حالی که زمین‌های پیرامونش را شسته و گود ساخته. هم‌چنین در آن‌جا آثاری از پی‌ها و کفِ سخت مقام دیده می‌شود که نشان می‌داد اصل مقام امام صادق علیه السلام در آن‌جا بوده؛ مقامی مقدس که مردمان در آن نماز می‌گذارند و دعا می‌خوانند و آن را زیارت می‌کنند و چرا چنین نباشد؟ که این مقام، مقام امام ششم از ائمه اهل بیت علیهم السلام است که خداوند ناپاکی را از آنها دور ساخته و به‌طور ویژه پاک و مطهرشان قرار داده است.
- این واقعیت را خادم مقام امام صادق علیه السلام، آقای حمزه کاظم حاج عبود اسدی، نیز با من در میان نهاد و من به چشم خویش آن را مشاهده کردم.